

Zrínyi-könyvtár(ak) (Bibliotheca Zriniana)

A Z. család 16. sz.-i ozalyi könyvtáráról csak néhány említés ad hírt, a tárnokmester Z. György (1549--1603) és a bán Z. György (1598--1626) itteni könyveiről is csupán elszórt adataink vannak. A 16. sz.-ból ránk maradt nyomtatott ex libris (*Comitum de Zrinio* felirattal) azonban meggyőző érv egy nagyobb könyvtár létezése mellett.

A költő, →Zrínyi (VII.) Miklós mindenesetre nem sok könyvet örökölhett, könyvtárának létrehozása saját könyvszeretetének eredménye. A döntő impulzust itáliai tanulmányútja adhatta, erre utal, hogy a ma meglévő könyvek jelentős része az utazást közvetlenül megelőző években vagy azt követően jelent meg. A kortárs olasz szépirodalom számos képviselőjét is biztosan ekkor fedezte fel magának.

Könyvbeszerzései minden bizonnyal ezt követően vettek lendületet. Közvetlen dokumentumok a vásárlások igazolására ugyan nincsenek, de ismertek azok nevei, akik szóba jöhetnek velencei, bécsi és grazi könyvvásárlásai segítségével (Alessandro Moro, aki a horvát bán pénzügyeit is intézte Velencében; a Z. családdal közvetlen kapcsolatban álló Giacomo Piccini rézmetsző; a velencei kiadó és könyvkereskedő, Marco Ginammi; Zammaria Turrini, aki az *Adriai tengernek Syrenaia* horvát változatát adta ki 1660-ban; Matthäus →Kosmerovius, az 1651-es, bécsi *Syrena* megjelentetője).

A Z. Miklós tulajdonában volt könyvek 37,98%-a itáliai kiadású, azon belül több mint 68% a velencei nyomtatványok részaránya. Németo.-i 21,93%, s ehhez köthető az 5,07% svájci (bár latin, francia és olasz nyelvűek) és a 4,52% ausztriai kiadású könyv. Franciao. 8,85%-ot képvisel, Észak-Németalföld 11,55%-ot, Dél-Németalföld 3,58%-ot. Ha a 3,18% sine loco megjelentet is levonjuk, akkor a maradék 3,34% jut Magyar-, Cseh-, Spanyol- és Svéd.-ra, Dániára és Angliára. Városokra lebontva a megoszlás teljesen szokványos: az európai nyomdászat és könyvkereskedelem központjai állnak az élen: sorrendben Velence, Majna-Frankfurt, Lyon, Amszterdam, Róma, Leiden, Bécs, Köln, Bazel, Antwerpen, Strasbourg, Párizs és Bologna. A többi város tíznél kevesebbszer fordul elő. E statisztika a Z. Miklós birtokában lévő egész könyvvállományra vonatkozik, nem csupán az általa kereskedelmi úton beszerzett kötetekre. A possessorbejegyzések tanúsága szerint több családtól (Bánffy, Mikulich, Mossóczi, Draskovich, Thurzó stb.) került hozzá könyv, a legtöbb (közel 100 kötet) a Listiektől.

A könyvtárat Z. Miklós Csáktornyan rendezte be, de nem kizárt, hogy vitt magával könyveket más házaiba (Bécs, Zágráb) is. A könyvtárszobát a csáktornyai várban csak 1638 u. alakíthatta ki. A könyvek egy 1670. évi összeírás szerint négy szekrényben voltak itt elhelyezve.

Z. Miklós könyvtárának belső rendjéről, ill. a könyveknek a szekrények polcain való elhelyezéséről a fennmaradt könyvek jelzetei tájékoztatnak. A közel 500 könyv nagyság szerint volt elhelyezve, ami nehézzé tette a tájékozódást. Talán ez volt az egyik oka annak, hogy a költő 1662-ben szakrend szerinti *Catalogust* készíttetett. A jegyzéket ugyan valamelyik írónka jegyezte le, de ő maga biztosan részt vett a tematikus csoportok kialakításában: I. *Historici antiqui Romani et alii*; II. *Historici omnis generis et nationis mixtim*; III. *Historici Pannoniae et Orientalium*; IV. *Politici*; V. *Militares*; VI. *Geographi et Cosmographi*; VII. *Poetae Latini*; VIII. *Poetae Itali*; IX. *Scholastici*; X. *Domesticae, Oeconomicae*; XI. *Miscellanei*. A kortárs könyvtárak szakrendjével összehasonlítva feltűnő a történelem

szak differenciáltsága, a hazai és keleti történelem összekötése, a politikai és hadi szakirodalom különválasztása a történelemtől és egymástól, a klasszikus és kortárs költészet külön kezelése. Ezek jelzik azt, hogy a szakrend kialakítása a könyvtár használójától származik, hiszen a korabeli katalógizálási gyakorlat általában nem tesz ilyen különbségeket. A magyar vonatkozású könyvek különválasztásával Z. Miklós gyakorlatilag az első hungaricum-gyűjteményt hozta létre.

A nyelvi megoszlást tekintve a könyvanyag több mint fele latin, egyharmada olasz; a maradék francia, magyar, német, cseh, spanyol és többnyelvű (latin--olasz, latin--görög, latin--francia, ill. szótárak). Az olasz nyelvű munkák nagy számát magyarázza, hogy számos, eredetileg latin, francia, spanyol munka is e nyelven volt meg a könyvtárban.

Z. Miklós határozottan törekedett tulajdonjogának megörökítésére, erre mutatnak arcképes ex librisei. Az első 1646-ban készítette Elias →Widemann, rajta a „Nemo me impune lacesset” jelmonddal. Ezzel találkozunk a leggyakrabban a Z.-könyvek tábláinak belső lapján vagy valamelyik előzéklevelén. Az 1648--49-ben készült másik ex libris csak egy könyvben fordul elő. Az ex librisekre Z. Miklós gyakorta kézzel ráírta jelmondatát: „Sors bona nihil aliud”. 1652-ben, szintén Widemann által metszett új ex librisén már ezt a jelmondatot használta. (Mindkét Widemann-féle portré megjelent a *Comitium gloriae centum...* c. arcképsorozatban, az 1646-os, ill. az 1652-es kötetben.)

Z. Miklós feltehetően szabályozta a könyvtár használatát, kezelésével megbízott egy személyt, akinek kilétét azonban nem ismerjük. Mark →Forstalltól tudjuk, hogy az udvari személyzetén kívül is voltak, akik használhatták a könyvtárat. Közéjük tartozik a holland Jacobus Tollius (akitől a bibliotéka szűkszavú leírását ismerjük), de feltehető, hogy Z. Miklós soproni ügyvédje, →Vitnyédi István, vagy a horvát nemes(?) és tudós pap, Juraj Krizanić (aki 1640 k. tartózkodott Nedelicen), valamint más környékbeli főnemesek is dolgozhattak a könyvekkel.

Z. Miklós látókörének bővítéséhez hozzájárulhatott, hogy udvari papja, az ágostonos Mark Forstall a könyveit is magánál tartotta. Ez a néhány polcnyi bibliotheca -- 33 kötet és kéziratok, ágostonos, bencés, ferences szerzők, de főleg jezsuiták munkái -- a modern kat. teológiai irodalom jelenlétét biztosította a csáktornyai udvarban. Nem tudjuk, Z. Miklós mennyit olvasott ebből, de a könyvek potenciálisan a rendelkezésére álltak.

Z. Miklós halálát követően testvére, →Zrínyi Péter költözött a csáktornyai várba, így a két udvartartás együtt élt fél évtizedig. A birtokokon való osztozkodás közte és Miklós özvegye között nem befolyásolta a könyvtárak sorsát. Z. Péter gyűjteménye Ozalyon maradt, és vélhetően zágrábi házában is tartott könyveket. Egy kisebb válogatást azonban magával vitt Csáktornyára, nemcsak ő, hanem felesége, →Frangepán Anna Katalin is, aki író asszony lévén, bizonyára szintén nem nélkülözhetette a könyveket maga körül. A bán Z. Péter ügyei 1670 elején válságosra fordultak. A Habsburg-udvarral való szembeszegülése miatt →Nádasdy (III.) Ferencsel és →Frangepán Ferenc Kristóffal együtt jószágvesztésre és halálra ítélték. 1671 tavaszán a Paris Spankau vezette császári csapatok tisztjei Csáktornyát, Erdődy Miklós emberei a zágrábi házat fosztották ki. Z. Miklós özvegyének javait, így a könyvtárat is, tiszteletben tartották.

A tragikus családi esemény számos vagyonleltárt eredményezett, ennek köszönhetően tudjuk, hogy Ozalyon 1672-ben kétszáz könyv volt („libros maiores et minores circiter N° 200”), ezeket Nagyváradba szállították, s Z. Péter egyéb javaival együtt eltűntek a szemünk elől. Külön foglalták le a Z. Péter által horvátra fordított Z. Miklós-kötet, az *Adrianszkoga mora Syrena* példányait is. A

muraközi birtokrészeket két ízben konfiskálták, az egyik összeírás függelékeként maradt ránk egy értékes jegyzék (1671): *Libri. Secundum cathalogum adiunctum ut littera A.*; a hozzácsatolt füzet tartalmazza Z. Péter lefoglalt könyveinek 95 tételes jegyzékét.

Az összeíró az olasz, német, francia és horvát nyelvű címeket latinra fordította. Sokszor csak általánosan utalt a mű tematikájára, esetleg a könyv gerincére írott címformát vette át. Bátyjával összehasonlítva Z. Péter könyvtára gyengén volt felszerelve hadtudományi, politikai, történettudományi művekkel, bár az ozalyi és a zágrábi állományt nem ismerjük. Z. Péter a horvát költészet nagy alakja, így nem csoda, hogy retorikai műveket és olasz irodalmi munkákat is tartott környezetében. Miklóséra emlékeztet érdeklődése a kor jellegzetes természetfilozófiai, ill. okkult enciklopédiái iránt. Modern jelenség a könyvek között egy irodai rendtartás, a postaállomások inventáriuma, Cesare Vecellio divattörténeti albuma, több városalbum, köztük Velencéé. Történeti könyvei közül három a franciákról, a többi a törökökről és a környező területekről szól. Jogi érdeklődését itt csak két tétel képviselte. A leuveni egyetem rendtartását fia, Z. János hozhatta haza németalföldi peregrinációjáról.

Z. Péter tehát, hasonlóan bátyjához, nyelvileg művelt, a világra nyitott, olvasott író ember volt. Könyvtára nagyobb részét fosztogató katonák hordták szét, a többi a kamara foglalta le, és máig nem kerültek elő. Possessorbejegyzésével egyetlen kötet maradt ránk: az *Odyseia* egy latin kiadása, amely még 1662 e. Miklós könyvei közé keveredett.

→Zrínyi Ádám, Z. Miklós második feleségétől, Löbl Mária Zsófiától született fia komolyan vette örökségét, amely apjától, ill. a Z. családtól maradt rá. Műveltségének alapjait Varasdon és Verőcén, anyja udvarában, majd Bécsben, a jezsuita kollégiumban szerezte meg. Könyvtára fennmaradt köteteinek jelentős részét iskolai könyvek teszik ki. Kitűnt középfokú tanulmányi előmenetelével, és származásánál fogva is gyakran ráterelődött a figyelem. 1673-ban a bécsi egyetem hallgatója lett, a poétikai és retorikai év lezárultával itt is elismerték tehetségét. 1679 őszén Leuvenbe indult egyetemi tanulmányai folytatására. A Bibliotheca Zriniana zágrábi állományában fennmaradtak peregrinációs jegyzetei.

A Z.-könyvtár Ádám haláláig feltehetően Csáktornyan maradt. Bécsi házában is kellett lennie könyveknek, de alapvetően az ősi családi központban gyarapította az állományt. A halála utáni összeírásokból nem került elő újabb katalógus, ám a könyveken feltűnő egy számsor, amelynek alapján egy újabb könyvösszeírásra következtethetünk (1695 k.). Eszerint Z. Ádám könyvtára Csáktornyan már 800 kötetes lehetett. A bécsi állománnyal akkor egyesíthették, amikor özvegye 1692-ben Csáktornyát végleg odahagyva, a könyvtárat második házasságába magával vitte a morvao.-i Vöttauba (Bítov), az új férj, Maximilian Arnošt z Vlašime birtokára. Házasságukból két leánygyermek született, és ezzel a Jankovský z Vlašime család fiúágon kihalt. Bítovot gr. Heinrich Josef Daun szerezte meg a kisebbik lánnyal, Maria Leopoldinával kötött házassága révén. A bítovi uradalom ezután egyenes ágon öröklődött a Daun családon belül.

A könyvtár csak a 19. sz. második felében került a tudományos érdeklődés látókörébe, de az elszegényedett család az egész anyagot eladta Samuel Kende bécsi antikváriusnak, akitől a Horvát Tudományos Akadémia vásárolta meg 1896-ban. Ma a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Nacionalna i sveučilišna knjižnica) különgyűjteménye.

Lásd még: →könyvkultúra és írásbeliség II.3.a.

Irod.: Klaniczay Tibor, *Korszerű politikai gondolkodás és nemzetközi látókör Zrínyi műveiben*, in *Irodalom és ideológia a 16--17. században*, szerk. Varjas Béla, Bp., 1987 (Memoria saeculorum Hungariae, 5); *A Bibliotheca Zriniana története és állománya -- History*

and Stock of the Bibliotheca Zriniana, kiad. Hausner Gábor, Klaniczay Tibor, Kovács Sándor Iván, Monok István, Orlovsky Géza, szerk. Klaniczay Tibor, Bp., 1991 (Zrínyi Könyvtár, 4); Ivan Kosić, *Bibliotheca Zriniana*, in *Kék vér, fekete tinta*, [2005].

Monok István